

Morir a Canàries 1936-1941

Catalans sota la repressió franquista

Entrevista a José Benítez Rodríguez

David Serrano

José Benítez Rodríguez era un jovenet de classe treballadora d'una població interior de Gran Canària, Gáldar, suspecte de ser perillós per al nou règim pel fet d'estudiar i poder parlar en Esperanto. Amb ell i amb el seu company de captiveri Juan González Socorro hem fet la petició de visitar l'interior de la base aèria militar de Gando, on segons els indicis i l'ajut de Sergio Millares pot trobar-se el recinte que serà utilitzat com a Camp de Concentració permanent un cop el 19 de gener de 1937 el comandant general de les Canàries ordena el governador militar de Gran Canària la decisió de tancar el Camp de Concentració de la Isleta, avui dia un barri humil i força depauperat situat a l'extrem nord de la capital, i de traslladar tots els presos al Lazareto de Gando. Foren traslladats en el buc "Viera y Clavijo" com si d'animals es tractés a les bodegues i carboneres.

El lloc escollit estava murallat i malgrat el seu estat d'abandonament havia servit durant molts anys d'alberg dels malalts infecciosos que arribaven a les illes per via marítima. Format per una quadrícula perfecta (vegeu il·lustració aèria), els presos ocupen els barracots d'un dels quarts. Els barracots, anomenats A, B, C i D, tenien dues plantes. Constava també dels tallers, la cuina i en la part central hi havia una esplanada amb pendent on onejava la bandera, es feien els recomptes, les arengues dels oficials, les pallisses i el "pal", el sistema de tortura més habitual i brutal, característic del camp. Els murs tenien garites (vegeu fotos) vigilades per sentinelles que tenien ordres de disparar si els presos miraven en direcció al mar o a la platja de Gando, llavors un petit poblat de pescadors que vivia aliè a la tortura que tenien en el turó que els protegia dels alisis. Tenia bona il·luminació, calia passar per diverses portes per entrar i tenia un fossat. Fins al seu desmantellament passaren milers de presos, amb un punt àlgid d'uns 1400 els primers mesos de funcionament. Molts d'ells eren catalans residents a les diverses illes canàries, o procedents de les colònies africanes, i podia ser el pas previ només vers altres camps de concentració a l'espera de judicis, o de ser traslladats als camps peninsulars, amb la qual cosa la pista es perdia definitivament. José Benítez en conegué alguns, aquells que vivien en la seva sala o amb qui podia tenir un contacte de proximitat més directe, però el gran moviment de presos constant fa difícil recordar-ne els noms. Sí que hem pogut però reconstruir com s'organitzava el sistema concentracionari de Gando un cop superat el càstig del pas per la Isleta, encara més dur si és possible.

Passats els tràmits militars plens d'identificacions, ens desplaçem entre un gran silenci en vehicle, les distàncies són enormes, intentant pensar què és el que trobarem. Ja havia fet l'operació a La Isleta i no en quedava absolutament res, blocs de pisos i més blocs de pisos. Finalment Juan avisa que la glorieta per on passem era el centre del Lazareto, lloc per on van passar de nit de camí al camp. Allò era la primera pista. Baixem del vehicle i ens ho mirem (vegeu foto de la glorieta). Els dos supervivents s'ho miren amb impaciència, reconeixen de seguida el camí. Cal seguir en direcció nord i a l'est d'aquella quadrícula perfecta.

Els silencis donen pas als lladrucs ferotges dels gossos ensinistrats per a la detecció de drogues i explosius de l'aeroport, que es pot veure des d'aquell promontori privilegiat. Absorts pels sorolls animals, Juan i José agafen de seguida un camí entre filferrades, pas obert que queda fins a l'esplanada del seu camp. Hem

L'entrevistat al terrat del barracot B, just davant de la torreta que el vigilava dia i nit i del mar que mai no pogué veure ni mirar malgrat olorar-lo tothora.

entrat al cor de les tenebres. Som a l'esplanada dels recomptes i les pallisses. Si fins llavors havien romàs en silenci, els dos supervivents comencen a parlar sense parar i els records se'ls disparen en totes direccions, noms dels barracots, disposició del pal i del cos de guàrdia, sales pròpies de dormir, etc. Visitem tots els quatre barracots, un a un, auxiliats per personal militar. Tot està enrunat però estranyament dempeus encara, impecable, fàcilment imaginable tot el que ens van contant *in situ*, especialment des de la teulada del barracot B, arrecerant-nos inútilment del vent i la sorra que ho cobreix tot, senyalant llocs i persones. És una experiència brutal, 68 anys més tard revivim per primera vegada en directe tot l'horror de la repressió injustificada, de la mort i de la por constant. Oferim ara un extracte de la conversa amb un d'ells, perquè la seva totalitat ens duria hores i hores...

El seu internament al Camp de Concentració de Gando només és el pas previ vers altres camps peninsulars i l'exili americà forçós. Però comencem pel començament, a vostè el van detenir al seu poble.

És cert. La primera vegada estava amb uns amics a la Plaça de Gáldar la nit de cap d'any de 1936, arribà un grup de falangistes que ens obligà a callar. M'agafaren i vaig passar la nit als calabossos, jo era un marrec... Però la segona vegada va ser l'abril de 1937, un grup de falangistes avisaren la guàrdia civil, que m'anà a buscar a casa meva, em traieren de nit, em van apallissar sense compassió i sense parar, em cridaren posteriorment a declarar, escrigueren el que els va donar la gana, perquè el que hi ha escrit no ho vaig dir jo, ho va escriure un antic amic meu reconvertit a falangista, l'Olegario, ni jo ni la meva família no vam confessar res de res... Em van donar el paper finalment perquè el firmés, jo vaig demanar de llegir-lo i això ja em costà una altra pallissa... Tenia l'esquena morada... Ens traslladaren a uns quants a la Comandància, als soterranis, on hi havia més de cinquanta persones en un lloc ben petit... on romanguérem uns tres o quatre dies i posteriorment ens traslladaren al Camp de Concentració de Gando.

I arriben a Gando.

Escortats en *guaguas* i camions militars ens traieren de la capital de nit, perquè eren coses lletges de veure per la població... tot ho feien de nit... no volien que la gent ho veiés. Sí, entràrem i ens feren formar al pati, érem més de cinquanta, corria un sergent que anava distribuïnt la gent de manera aleatòria completament.

Quan vostè va arribar a Gando ja havien traslladat els presos del Camp de Concentració de la Isleta?

Sí, allí ja vaig trobar Juan González, que hi havia estat en pèssimes condicions i que havia estat traslladat juntament amb més de 1000 companys en vaixell fins a Gando des de Las Palmas, ells no sabien on anaven, molts es pensaven que els anaven a enfonsar mar endins, no que els traslladaven sols uns quilòmetres més al sud...

Vostè va anar a parar molt jove al camp...

Jo era dels més joves, amb 17 anys, però excepte tres més amb els quals no tenia massa relació, el València per exemple, la gent era més gran, tenia més de vint anys... La majoria eren canaris però també hi havia peninsulars que eren traslladats des de les colònies africanes, i això feia que hi hagués un col·lectiu de gent de tota la península, entre ells lògicament catalans.

I el primer dia?

Crec que al voltant de les 6 ens despertà la *corneta* i a treballar després d'un breu cafè. Es tractava simplement de treure sorra, perquè el Lazareto, que havia estat deshabitat molt temps, estava ple de sorra per tot arreu. Vam estar tot el dia traient sorra, sobretot els nous que arribaven. Jo vaig estar així, matí i tarda i corrent traient sorra durant varis mesos.

I en què consistia la feina?

Això! Treure la sorra a l'altre costat del mur, amb carretons, uns els omplien i els altres els treien. Qui queia, que era fàcil, rebia una pluja de pals, i no podíem triar la feina, els sergents distribuïen pales i carretons aleatòriament. Els pals eren constants en el recorregut. Finalment, uns mesos més tard un pres veí de Gáldar aconseguí de treure'm, perquè em van veure massa magre. Era l'encarregat de la sala dormitori, *Cabo de sala*, allò canvià la meva qualitat de vida, m'havia d'encarregar d'un sector on vivíem uns 60, però no em movia d'allà, simplement ho havia de mantenir net, com les latrines. Els fusters, electricistes, cuiners, llauners, etc. també evitaven el treball més dur...

Com es dormia?

Abans de les nou ja es feia silenci i no es podia sortir del bloc. Es dormia al terra! Unes estores i prou, però al terra directament.

I la roba es podia canviar?

Els diumenges podíem rentar-la als lavabos.

Què es menjava?

Gairebé sempre cigrons i *papas*... Era molt difícil que mai hi hagués carn o peix. Els que treballaven a la cuina menjaven més quantitat.

I era comestible?

Els cigrons sovint eren bales, dures com bales, però el que més hi havia era sorra, sorra pertot... si sobrava es podia repetir. Calia menjar de peu, ràpidament i en el plat i cobert repartits el primer dia.

La gent reclosa, quines orientacions polítiques tenia?

Hi havia republicans de tot tipus, socialistes, comunistes i fins i tot algun falangista, per exemple el Zepellín –anomenat així perquè era molt gras-, que va anar-hi a parar perquè es va negar a donar diners a Falange... i el van enviar al camp sense contemplacions...

Què es feia en el temps lliure, es reunien per conviccions polítiques per exemple?

No, de cap manera, érem tots presos... a vegades ens reuníem per organitzar concerts amb canyes improvisades d'instruments... sobretot el dia lliure, el diumenge. Ens deixaven que ens organitzéssim, especialment amb la marxa del *cabo* més dur, Lázaro, o del brigada Cabrera. Paco Casines, mestre d'escola, cantava i ho feia molt bé...

Es podien introduir llibres al camp?

Els revisaven del dret i del revés... però jo en tenia un, d'esperanto! No sé com el vaig entrar, el tenia ben guardat a la meva maleta perquè no teníem taquilles ni armariets. Luis Suárez i jo vam estar estudiant esperanto, era dels pocs que en sabia a les illes... Ara llibres de literatura no n'hi havia, aquests se'ls miraven amb lupa, especialment el capità...

Podien rebre correspondència?

Sí, però les cartes ens arribaven obertes i amb coses censurades...

Tant les que entraven com les que sortien podien no arribar a destinació si ells així ho decidien. Algunes arribaven... El pitjor és que si queies malament a algun sergent falangista del camp, aquest ho feia saber als falangistes del teu poble i qui rebia llavors era la teva família... podien fer el que els donava la gana. Als meus els senyalaven pel carrer i els deien "Rojos!", els humiliaven sempre que podien i per exemple en la fila del repartiment del racionament alimentari els apartaven al final sempre... De tot això ens n'assabentàrem en sortir del camp.

Hi havia ordres de disciplina clares dintre el camp?

No, es tractava d'un sistema militar en el qual havies de mirar que no t'excampessin mai per res, però no se'ns evidenciaven més ordres que les que ja vèiem i suposàvem...

Quins podien ser els motius per a castigar dintre el camp?

No hi havia cap motiu concret, qualsevol cosa podia ser un motiu, per insignificant que fos. Podies passar per davant d'un sergent i aquest directament et deia "Tu, al pal!"

En què consistia el pal?

El pal consistia a estar-se dret lligat al pal, en posició de ferms, i normalment durava 24 hores, dia i nit. Però podia ser que algú s'hi estigués un mes... I no se'ls podia ajudar si no volies anar-hi a parar tu també, al pal! I les nits eren molt llargues i feixugues allí drets, i els dies amb aquell sol i la sorra també. Especialment si era el caporal Lázaro qui t'hi castigava, era un autèntic cafre i assassí...

Però, i si hi havia més castigats?

Doncs llavors es col·locaven més pals al costat, fins a quatre o cinc....

Hi havia altres sistemes de tortura?

A alguns els treien del camp i ja no tornaven... altres els baixaven al soterrani amb reixes, especialment els condemnats a mort fins que se'ls emportaven. També hi havia pallisses sense cap motiu pel sol fet de passar pel costat d'un militar, llavors els amagaven al soterrani uns dies. Una altra d'habitual

Sergio Millares (esquerra) i David Serrano davant la seu de la Fundació Negrín, en la qual Millares fa una tasca dirigent i investigadora, on havíem repassat la documentació aconseguida, el juliol de 2004.

era lligar un sac ple de sorra amb una corda al coll del pres i que aquest fes la feina durant deu hores amb aquell pes a sobre el tors nu.

Hi havia una infermeria?

Hi havia un dispensari gestionat per un pres, Miñana López, estudiant de medicina, que feia el que podia, a mi em va treure un quist de l'esquena a cop de tisoira, de viu en viu... (riu)... només hi havia una mica d'alcohol però no medecines...

Hi havia alguna malaltia infecciosa?

Casos de tuberculosi sí que n'hi havia i eren atesos com podien per presos metges... Era ple de polls això sí, i xinxes, i es feia neteja de la roba amb aigua bullent, no hi havia desinfectants.... calia anar a la cuina a buscar cubells d'aigua calenta.

Quan la malaltia era greu què passava?

Normalment se'ls enduien del camp, força vegades ja no tornaven, probablement morien als hospitals...

I a l'interior no veïe morir ningú?

Jo sé que moria gent, ho sé [la veu es posa greu però s'intueix que no vol anar més enllà malgrat la confiança establerta fins ara], moria gent, sí, morien... hi havia pallisses, això ho sabem, hi havia el *cabo de vara* El Àrabe... que pegava ben fort... utilitzava una porra amb esquelet de ferro i recobert de cuir... els sergents també la utilitzaven...

S'intentava pressionar amb delacions?

Sí, constantment et preguntaven qui estava amb tu abans de la detenció... etc. ho intentaven sempre d'amagat de la resta, i arribava molta gent nova cada dia al camp... entens?

Rebien algun tipus d'ajuda alimentària de l'exterior?

Els que tenien familiars a la vora podien rebre paquets, i és així que podíem fumar... La majoria no en rebíem però aquell que tenia la sort ho repartia entre els companys, hi havia aquest grau de solidaritat.

No hi havia intents de fuga?

Només n'hi hagué un però jo no el vaig viure de prop. A ningú no se li acudia fugar-se mentre sortíem del camp per exemple a buscar llenya [Resulta difícil imaginar aquell paratge desèrtic en el bosc que ens descriu], pensa que si sortíem quatre o cinc ens acompanyaven cinc o sis escortes armats, militars... era impossible, i on anaves després?